

Z Archiwum Muzeów w Chełmnie nad Nerem i w Żabikowie

Beata Kozłowska

nauczyciel języka polskiego w I Liceum Ogólnokształcącym im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie

Temat zajęć: **Dehumanizacja ofiary w systemie totalitarnym**

Spis treści

Poziom edukacyjny	3
Czas trwania zajęć	3
Odniesienie do podstawy programowej	3
Cele edukacyjne	3
ogólne	3
szczegółowe	3
Metody dydaktyczne	3
Środki dydaktyczne	3
teksty źródłowe	4
Przebieg zajęć	4
I. Wprowadzenie	4
II. Rozwinięcie	5
III. Podsumowanie	6
Uwagi do realizacji	7
Załączniki	8
Karta pracy nr 1 – tekst nr 1	8
Karta pracy nr 2 – teksty nr 4, 5	9
Karta pracy nr 3 – teksty nr 6, 9	10

Poziom edukacyjny

szkoła ponadpodstawowa, etyka

Czas trwania zajęć

45 minut

Odniesienie do podstawy programowej

1. Rozwijanie wrażliwości moralnej.
2. Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.
3. Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.
5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.

Cele edukacyjne

ogólne

- rozbudzanie szacunku dla każdego człowieka, nacji, rasy; uczenie wrażliwości na krzywdę każdego człowieka, czujność wobec prawa, które traktuje człowieka w sposób przedmiotowy;

- rozpoznawanie wartości moralnych, hierarchizacja wartości, nadrzędne traktowanie człowieka w świecie zysków, dostrzeżenie zależności między przeszłością i teraźniejszością, traktowanie historii jako lekcji na temat natury ludzkiej;

szczegółowe

---

uczeń

- czyta ze zrozumieniem teksty źródłowe;
- potrafi wskazać, w jaki sposób język zakłamuje rzeczywistość;
- potrafi pracować w grupie;
- umie wykorzystywać wiedzę już zdobytą z zakresu literatury i historii, szukać analogii;
- potrafi formułować własne poglądy; bronić własnego zdania, argumentować;
- dostrzega konieczność wyciągania nauki z przeszłości.

Metody dydaktyczne

- pogadanka;
- praca z tekstem w grupach;
- praca z filmem;
- dyskusja.

Środki dydaktyczne

- Paweł Kołodziński, Jakub Kapiszewski, *Etyka. Podręcznik dla szkoły ponadpodstawowej*, Operon 2019.

teksty źródłowe

- Telefonogram szefa Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy Reinharda Heydricha do dowódców grup operacyjnych Policji Bezpieczeństwa o kolejnych etapach i metodach „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”, z 21 września 1939 r. [tekst źródłowy nr 1];
- Relacja nieznanego autora opisująca publiczne wymierzenie kary chłosty Żydom z Nieszawy (fragmenty) [tekst źródłowy nr 4];
- Relacja dotycząca podpalenia synagogi oraz pierwszych prześladowań Żydów w Gąbinie (fragmenty) [tekst źródłowy nr 5];
- Wspomnienie Mosze Szajewicza o prześladowaniach Żydów w Gostyninie (fragmenty) [tekst źródłowy nr 6];
- Fragment sprawozdania z działalności Einsatzgruppe III do 30 września 1939 r., na temat ludności żydowskiej we Włocławku [tekst źródłowy nr 9].

Przebieg zajęć

I. Wprowadzenie

---

1. Uczniowie przygotowują się do zajęć, przypominając sobie wiedzę z lekcji języka polskiego i historii:
  - a) o sytuacji polityczno-ekonomicznej w Europie po I wojnie światowej;
  - b) znajomość lektur (Tadeusz Borowski, *Proszę państwa do gazu*, Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*);
  - c) o kolonializmie XIX w. (na podstawie omawianej książki Josepha Conrada, *Jądro ciemności*).
2. Nauczyciel prowadzi rozmowę dotyczącą pojawienia się w XX w. partii głoszącej nienawiść wobec innych nacji, zadając konkretne pytania:
  - Jak przegrana w I wojnie światowej wpłynęła na mentalność i komfort życia Niemców (traktat wersalski, kontrybucja, bezrobocie, kryzys gospodarczy itd.)?
  - Jak pojawienie się partii nazistowskiej wpłynęło na Niemców (wzrost poczucia dumy narodowej, godności, spadek bezrobocia, przeświadczenie, że należy się do wyjątkowej rasy panów, potrzeba posiadania wódza)?
3. Nauczyciel przypomina uczniom definicję pojęcia:
  - *darwinizm społeczny* (przeświadczenie, że narody i społeczeństwa funkcjonują zgodnie z zasadą doboru naturalnego Darwina, wedle której przetrwają jedynie najsilniejsi, czyli najsilniejsze narody).
4. Nauczyciel prosi o sformułowanie wniosków z rozmowy dotyczącej przemian społeczno- politycznych w Niemczech w latach 20. i 30. XX w., które będą punktem wyjścia do analizy tekstów źródłowych.

Uczniowie stwierdzają, że zmiana mentalności to proces, swoista edukacja społeczna, która pozwoliła Niemcom sądzić, że są narody, nacje lepsze i gorsze, stojące wyżej i niżej w ewolucji społeczeństw. Tym samym dominacja jednych nad drugimi wydawała się sprawą naturalną, zgodną z prawami przyrody. Eliminacja słabszych była nie tylko prawem, ale i obowiązkiem ras silniejszych. W ten sposób Niemcy eliminowali *wrażliwość aksjologiczną* (pojęcie znane z etyki) zastępując ją wygodnym „prawem” stanowionym.

5. Nauczyciel może również odnieść się do zasad logiki i retoryki. Uczniowie mogą dostrzec, że na bazie przesłanek można dojść do błędnych wniosków (*błąd logiczny* w uzasadnieniu). Sokratejska zasada mówiąca, że brak wiedzy może doprowadzić do zła (*racjonalizm etyczny* – potrzeba uczenia, aby ustrzec się manipulacji i dojścia do wyżej wymienionych – pkt. 4 – błędnych wniosków).

II. Rozwinięcie

---

1. Uczniowie dostają do analizy teksty źródłowe. Pracują w 3–4-osobowych zespołach – w zależności od liczby uczniów w grupie. Odpowiadają na pytania do tekstów (karty pracy):

a) Tekst nr 1 – pytania pomocnicze:

- O czym świadczy data telefonogramu?
(działania były zaplanowane dużo wcześniej).
- Jakim językiem posługuje się autor?
Eufemizacja zwrotów (ostateczne rozwiązanie – zamiast mordowanie całego narodu; wielokrotnie powtarzający się zwrot: ostateczny cel); język techniczny, urzędowy (względy techniczne, przyszłe zadania), odczłowieczenie ofiar (500 głów).
- Jaką rolę miały spełniać Rady Starszych?
Zatarcie granicy między katem a ofiarą, zrzuć odpowiedzialności za mord na samych Żydów (uczniowie powinni odnieść się do znanych lektur, np. opowiadań T. Borowskiego).
- Jakie wnioski można wyciągnąć z tekstu?
Eksterminacja Żydów sprowadzona do urzędowego zadania do wykonania przez aparat administracyjny. (Uczniowie mogą jako przykład przywołać proces Eichmanna w Jerozolimie i jego zaskoczenie z wydanego wyroku śmierci. W procesie odpowiadał chętnie i rzeczowo, przepełniała go duma z tego, że był sprawnym urzędnikiem).
- Jakie znane Ci teksty kultury (książki, filmy) pokazują taki obraz nazizmu?

b) Teksty nr 4 i 5 – pytania pomocnicze:

- Jakie upokorzenia spotykały Żydów ze strony żołnierzy Wehrmachtu? (publiczna chłosta, publiczne obnażenie, konieczność położenia się na brudnych, mokrych szmatach, zakaz zadawania pytań).
- Jak traktowano przedmioty kultu Żydów? (podpalenie synagogi na oczach mężczyzn, zakaz gaszenia pożaru).
- W jaki sposób pozbawiano Żydów praw obywatelskich? (kradzieże mienia, zakaz handlu dla Żydów, praca przymusowa, konieczność noszenia na plecach gwiazdy Dawida, zakaz chodzenia po chodniku, konieczność zdejmowania czapki przez niemieckimi żołnierzami).

c) Teksty nr 6 i 9 – pytania pomocnicze:

- Jakie upokorzenia spotykały Żydów ze strony żołnierzy Wehrmachtu? (nazywanie ofiar psami, zmuszanie do leżenia na ziemi przez wiele godzin, plucie, bicie batami, okradanie, zamykanie na wiele dni bez jedzenia i picia, bez możliwości załatwiania potrzeb fizjologicznych na zewnątrz, bezczeszczenie miejsc świętych).
- W jaki sposób usprawiedliwiają okrucieństwo wobec Żydów Niemcy? (Żydzi zachowują się bezczelnie, wyzywająco wobec żołnierzy niemieckich, dlatego nakazuje się im schodzenie z chodników, wykupują żywność – wszystko to próba zrzucenia odpowiedzialności na ofiary).

2. Każdy z zespołów prezentuje efekt swojej pracy. Nauczyciel może zasugerować poszukanie analogii między nazizmem a kolonizacją Afryki ukazaną w książce J. Conrada *Jądro ciemności*. Dzięki temu uczniowie dostrzegą, że dehumanizacja ofiar to nie tylko zamknięty problem czasów II wojny światowej, który tym samym może pojawić się (pojawia się?) również współcześnie.

III. Podsumowanie

Prezentacja pracy w grupach może być pretekstem do pytania o znaczenie wiedzy historycznej dla współczesnego człowieka. Czego powinna uczyć nas historia? Dlaczego należy znać historię?

Trzeba przeciwdziałać złu wówczas, gdy ono się rodzi, np. zwracając uwagę na język. Poprzez język nie można traktować człowieka bezosobowo, przedmiotowo, sprowadzać do statystyki. Trzeba reagować na wszelkie przejawy, nawet najdrobniejsze, dyskryminacji. Nienawiść nie rodzi się nagle, to proces, którego nie wolno lekceważyć. Prawo stanowione nie może nikogo dyskryminować. Prawo stanowione nie może zastąpić naszej wrażliwości aksjologicznej.

Jako zadanie domowe proponujemy esej (z wykorzystaniem wiedzy zdobytej na lekcji):
"Jak przeciwdziałać złu i dehumanizacji w XXI w.?"

Uwagi do realizacji

Teksty można powiązać ze znanymi uczniom filmami oraz tekstami (w ten sposób wykorzystują wiedzę już zdobytą w funkcji argumentacyjnej):

Filmy:

"Ostateczne rozwiązanie", reż. Frank Pierson, 2001 r. – dostępny na YouTube.
"Hannah Arendt", reż. Margarethe von Trotta, 2012 r. (fragmenty na lekcji).
"Lektor", reż. Stephen Daldry, 2008 r.

Uczniowie powinni odnieść się do znanych lektur:

Tadeusz Borowski, *Opowiadania wybrane*, Warszawa 1988.
Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*, Kraków 1986.
Hanna Krall, *Eichmann w Jerozolimie*, Kraków 1987.
Hannah Arendt, *Eichmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, Kraków 1998 (fragmenty czytane na lekcjach etyki).

Załączniki

Karta pracy nr 1 – tekst nr 1

Pytanie:	Odpowiedź:
1. O czym świadczy data telefonogramu?	
2. Jakim językiem posługuje się autor, nazywając działania i ofiary? Podaj przykłady wyrażień i zwrotów, form gramatycznych.	
3. Jaka rolę miały spełniać Rady Starszych?	
4. Jakie wnioski można wyciągnąć z całego tekstu?	
5. Jakie znane Ci teksty kultury (książki, filmy) pokazują taki właśnie obraz nazizmu?	

Karta pracy nr 2 – teksty nr 4, 5

Pytanie:	Odpowiedź:
1. Jakie upokorzenia spotykały Żydów ze strony żołnierzy Wehrmachtu?	
2. Jak traktowano przedmioty kultu Żydów?	
3. W jaki sposób pozbawiano Żydów praw obywatelskich?	
4. Jakie wnioski można wyciągnąć z całego tekstu?	
5. Jakie znane Ci teksty kultury (książki, filmy) pokazują taki właśnie obraz nazizmu?	

Karta pracy nr 3 – teksty nr 6, 9

Pytanie:	Odpowiedź:
1. Jakie upokorzenia spotykały Żydów ze strony żołnierzy Wehrmachtu?	
2. W jaki sposób usprawiedliwiają okrucieństwo wobec Żydów Niemcy?	
3. Jakie wnioski można wyciągnąć z całego tekstu?	
4. Jakie znane Ci teksty kultury (książki, filmy) pokazują taki właśnie obraz nazizmu?	